

Bevezetés a szociológiába

időpontok: 2012. február 4. 9:35, március 2. 13:35,
március 31. 13:35, április 20. 15:10

hely: Aula

oktató: Dr. Dóczi Tamás, egyetemi adjunktus

e-mail: doczi@tf.hu

Témakörök

1. Bevezetés - Mivel foglalkozik a szociológia? A szociológia helye a társadalomtudományok között. A szociológiai gondolkodás kialakulása. A szociológiai kutatások módszertana.
2. Demográfiai folyamatok hazánkban az ezredfordulón. Szocializáció és család.
3. A társadalom szerkezete, rétegződése. Társadalmi mobilitás, esélyegyenlőség. **Etnikai csoportok, kisebbségek.**
4. **Társadalmi normák, értékek.** Devianciák.
5. Társadalmi változások: rendszerváltás, globalizáció.

Nemzet, etnikum, kisebbségek

□ Nemzet

- A területi egység, a közös nyelv, kultúra, értékrend és szokások, a közös mítoszok és történelem, valamint mindezek tudata jellemzi.

□ Etnikum

- Nincs állama

□ Nemzeti/Etnikai kisebbségek

- Más nyelv és kultúra egy társadalmon belül

□ Vallási kisebbségek

□ Szexuális kisebbségek

□ Nők, fogyatékkal élők

Kulcsszó: Identitás

- Válaszok a „Ki vagyok én?” kérdésre
- Közösséghez tartozás tudata
- Típusok:
 - Nemi
 - Közösségi
 - Regionális/lokális
 - Vallási
 - Szakmai
 - Nemzeti
 - Európai...
- Az egyéni és közösségi identitások a különböző életkorok **szocializációs folyamatai** során **párhuzamosan** alakulnak ki
- Folyamatosan formálódnak, egymással konfliktusba kerülnek, és egymáshoz viszonyított jelentőségük is változhat
- *Intézményes örökség vs. Kulturális örökség*

Alapfogalmak (1)

- Az **előítélet** a tényeken, vagy hibás vagy merev általánosításon alapuló előre kialakított vélemény.
 - A gondolkodás gazdaságosságra törekvő tulajdonságának velejárója, mindenki él vele, ha nem is az emberekkel kapcsolatosan
- **Sztereotípi**a: előítéletek csoportja
- **Diszkrimináció** – cselekvésben is megnyilvánul
 - Megkülönböztető bánásmód (cselekedet, kijelentés, elmulasztott tett, viselkedés), mely az egyén vagy a csoport esélyegyenlőségére hat.
 - Hatása: negatív / pozitív
 - Módszere: nyílt (hivatalos) / rejtett

Alapfogalmak (2)

- A **nacionalizmus** a nemzetek kialakulásának, a nemzetté válás folyamatának ideológiája
 - Legfontosabb jellemvonása az a nézet, hogy a nemzeti azonosság (nemzeti identitás) az emberi élet alapvető értéke, amely szélsőséges esetekben megelőz minden más szűkebb és tágabb csoporthoz való kötődést

- A **rasszizmus** olyan gondolkodásmód, amely az emberek külsejében megfigyelhető eltéréseket kiemeli, ezekhez **morális, társadalmi és politikai különbségeket rendel hozzá**, és az így létrehozott csoportok között – feltételezett tulajdonságaik vagy értékeik alapján – hierarchiát állít fel (Wallerstein, 1987)

Alapfogalmak (3)

- Az **asszimiláció** vagy **beolvadás** etnikai szempontból az a jelenség, amikor egy népcsoport, vagy annak tagja nem képes saját értékeinek megtartására, vagy nem törekszik rá és a többségi vagy más etnikum részévé válik.
 - önkéntes / erőszakos
- **Integráció:** beilleszkedés, egységesülés
- **Szegregáció:** elkülönítés, elkülönülés
- **Inklúzió:** „bevonás” a társadalmi részvételbe, egyenlő esélyek biztosítása mindenkinek

Akkulturációs stratégiák

A többségi kultúrát..	Elfogadja	Elveti
A saját kultúráját...	Integráció	Szeeparáció
Megtartja	Asszimiláció	Marginalizáció
Elveti		

Történelmi háttér

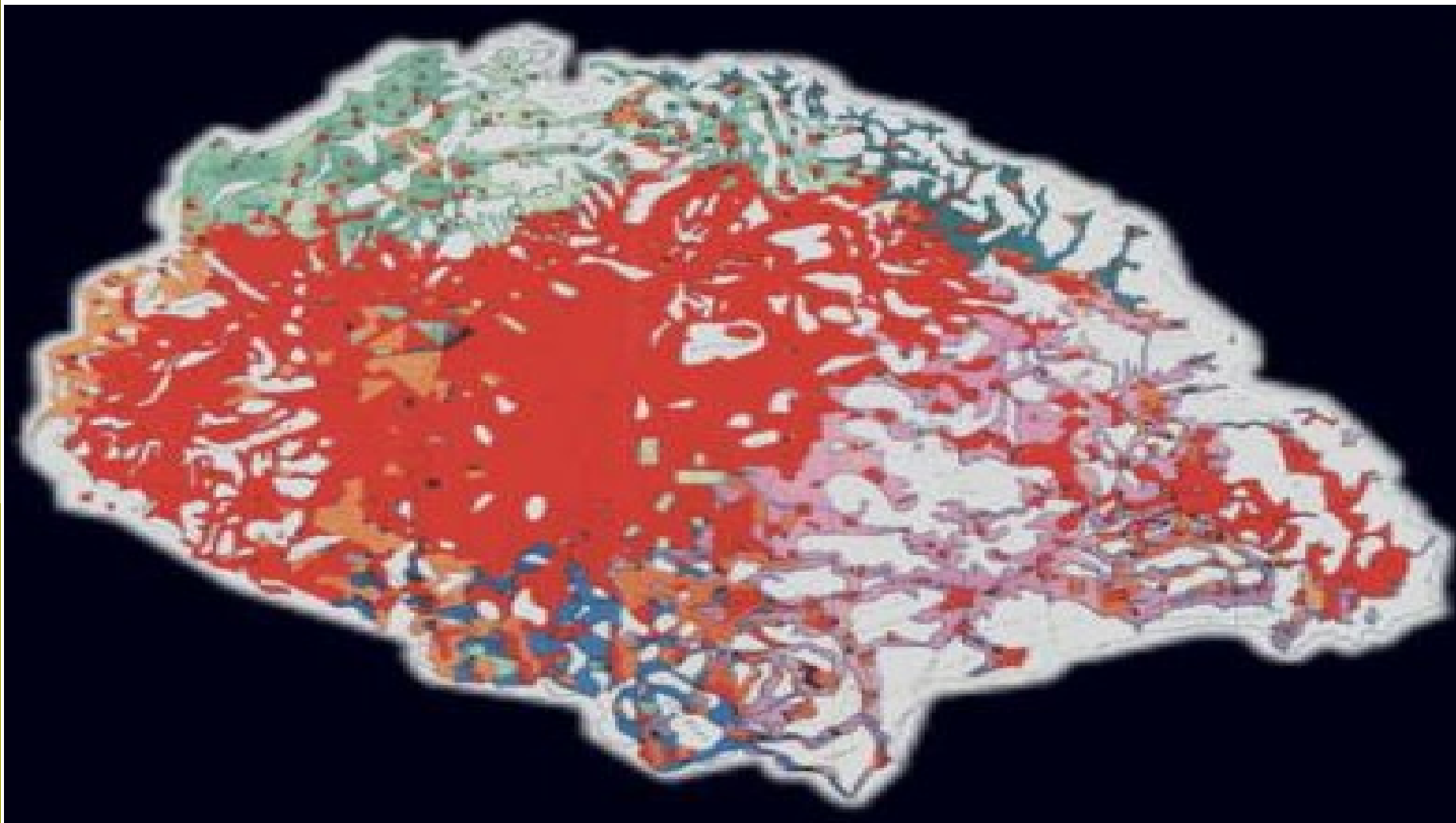
- A X. század óta élnek itt kisebbségek
 - Szt. István a velük szembeni türelemre intette Imre herceget
- Folyamatos betelepülés
 - Különösen a Tatárjárás utáni időszakban
- XV-XVI. Század: kb. 20%
- A Török Hódoltság utáni időszakban tovább színesedett
- A nemesség „színmagyar” volt
- Polgárság: németek, zsidók
- Parasztság: sok nemzetiség

Történeti háttér 2

XIX-XX. század

- **Nacionalizmus** terjedése
 - Amikor a latin nyelvet felváltotta a magyar, akkor a kisebbségek is igényekkel léptek fel
- **Urbanizáció:** gyorsuló asszimiláció
 - németek, zsidók
- XX. század fordulója: tudatos magyarosítás
 - Oktatás területén *Lex Apponyi* (1907)
- 1910: 45,5% nem magyar anyanyelvű
 - **Multikulturális társadalom**
- Trianon után ez lecsökkent 10,4%-ra
- 1946: Magyar-Csehszlovák lakosságcsere
 - 60-70 ezer szlovák és 110 ezer magyar

Jászi Oszkár nemzetiségi térképe

	1980	1990	2001	1980	1990	2001	kultúra	Nyelv	Legalább 1 igen
Bolgár	1 358	..	1 370	1 299	1 693	1 118	2 316
Cigány	6 404	142 683	190 046	27 915	48 072	48 685	129 259	53 323	205 720
Görög	2 509	..	1 640	1 921	6 140	1 974	6 619
Horvát	13 895	13 570	15 620	20 484	17 577	14 345	19 715	14 788	25 730
Lengyel	2 962	..	3 788	2 580	3 983	2 659	5 144
Német	11 310	30 824	62 233	31 231	37 511	33 792	88 416	53 040	120 344
Örmény	620	..	37	294	836	300	1 165
Román	8 874	10 740	7 995	10 141	8 730	8 482	9 162	8 215	14 781
Ruszin	1 098	1 113	1 292	1 068	2 079
Szerb	2 805	2 905	3 816	3 426	2 953	3 388	5 279	4 186	7 350
Szlovák	9 101	10 459	17 693	16 054	12 745	11 817	26 631	18 057	39 266
Szlovén	1 731	1 930	3 040	3 142	2 627	3 187	3 442	3 119	4 832
Ukrán	5 070	..	674	4 885	4 779	4 519	7 393

A zsidóság története

Középkor, Reformkor

- Sokan a városokban laktak, sok kereskedő (földjük nem lehetett)
- 1769: 20000, 1787: kb. 80.000 fő a magyarországi zsidóság lélekszáma
 - Feudális társadalom – nagy mezőgazdaság
 - Nincs középréteg a nemesek és a jobbágyok között – kereskedőhiány
 - Napóleoni háborúk – mezőgazdasági fellendülés – kereskedelem is fellendül
-> ipar, építőipar (nemesség távolmarad)
- **Reformkor**
 - 1840: a zsidók szabadon, az ország egész területén a bányavárosokat leszámítva bárhol letelepedhetnek, **gyárakat alapíthatnak, kereskedhetnek**
 - Alapítók – Születő nagypolgárság – Örökösök (Lengyel, 1993)
 - A zsidóságon belül megindult a magyarosodási mozgalom

Dualizmus

Asszimiláció és virágkor

- A kiegyezés után azonnal megszületett az emancipációs törvény
 - A zsidók teljes egyenjogúsítása polgári és politikai jogok tekintetében
- **3 szervezet:** Neológ, Ortodox, Statusquo
- 1882-83 *Tiszaeszlári vérvád*
- **1895**
 - A zsidó vallás teljes elismertetése
 - Törvény a polgári házasságról ->zsidó-keresztény vegyes házasságok lehetősége
 - Egyre több zsidó vallotta magát magyarnak
- Az I. világháború végéig
 - polgári fejlődés
 - a **zsidóság asszimilációja** és megerősödése

A zsidóság társadalmi helyzete a XX. század elején

- Nagy létszámú, iskolázott, művelt, **értelmiségi vállalkozói és kereskedői réteg**, amely hazájának érezte az országot, és jól összeegyeztette magyarságát zsidóságával
- A liberális felemelkedésben különös szerepe volt az ország zsidóságának
 - Ipar, kereskedelem, tudomány, művészet
- Arányuk a teljes lakosságban: 6%
 - Gazdasági elit: 25-30%
 - Ügyvédek, orvosok >50%
 - Többen a felsőoktatásban
 - Iparosok: 33%
 - Kereskedők 45%-a

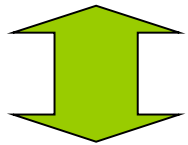
1920-1945

Zsidótörvények, holocaust

- 1920: Numerus clausus
 - Haza és a haladás elvei szembekerültek
- 1938, 1939, 1941, 1942: zsidótörvények
- Katonaköteles zsidó férfiak: fegyvertelen munkaszolgálat
- 1944. március 19-én: német csapatok megszállják Mo.-t
- Zsidók összeírása, és sárga csillag kötelező viselése
- Vidéki zsidóság deportálása, először a Kárpátaljáról, majd az ország egész területéről
- A fővárosban a zsidókat úgynevezett csillagos házakba, majd gettóba zárták
- A pesti gettót (időhiány miatt) nem tudták deportálni, ott mintegy 70.000 ember zsúfolódott össze, 7000-en meghaltak
- A pesti gettó 1945. január 17-én szabadult fel
- Több mint 600.000 embert pusztítottak el a holocaust idején

Kétértelmű felszabadulás, rendszerváltás

- Kommunista uralom
 - Felszabadulás: kétértelmű tapasztalat (Karády)
 - A náciizmus megbukott
 - Voltak akik csatlakoztak a kommunistákhoz

- A polgári társadalmat el akarták törölni
 - A hagyományaikhoz és zsidóságukhoz ragaszkodó, szegényebb rétegekhez tartozó zsidók nehezen éltek
- Rendszerváltás
 - A hazai zsidóság jelentékeny részt vállalt a közéletben
 - Újjáéledt az addig leplezett antiszemitizmus is

Antiszemizmus

□ **Karády Viktor:**

- Gazdasági
- Politikai
- Vallási

□ **Kovács András:**

- különböző szinteken, helyzetekben és különböző állításokkal
 - Bűnbakképzés eszköze egyéni szinten -> csoportkohézió
 - Politikai célok miatt
 - Világnézetként – magyarázat bonyolult konfliktusokra
- történelmi kérdésként
 - szociálpszichológiai kérdésként
 - politikai ideológiaként

A cigányság helyzete Magyarországon

Ki a cigány?

- Magyarországon hivatalosan az az ember cigány, aki magát a népszámláláson, a szavazásnál, az iskolában, az önkormányzatnál cigánynak vallja
 - *Mi a nemzetisége?*
 - *Melyik nemzet kulturális értékeihez, hagyományihoz kötődik?*
 - *Mi az anyanyelve?*
 - *Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ?*
- Az 1992-es adatvédelmi törvény alapján az etnikai hovatartozást az érintett írásos beleegyezése nélkül nem lehet nyilvántartani
- Az asszimiláció vágya vagy a cigányellenességtől való félelem miatt Magyarországon a roma népesség nagy része nem szívesen vállalja roma identitását
- Az 1990-es népszámláláson 143 ezer ember, a legutóbbi, 2001-es népszámláláson 190 ezer ember vallotta romának magát

Megoldások a társadalomtudományban

- A holokauszt óta Európa nagy részén mindenfajta származási összeírás kényes kérdés, így a cigányság létszámára is csak becslések vannak
- A pontos becslést bonyolítja, hogy a jog, a politika, a statisztika és a társadalomtudomány nem ugyanazokat az embereket tekinti cigánynak
- Cigánynak tekinthető az az ember
 - aki saját magát cigánynak tartja
 - akit a környezete is annak tart (*társadalmi cigány*)
- A társadalomtudományi becslések szerint Magyarországon sokkal több cigány él, legalább **hat-hétszáz ezres csoportról** van szó

A magyarországi cigányság története

XX. század első fele

- Kiegyezés után gazdasági fellendülés, de **a gyári tömegcikkipar feleslegessé tette a cigány háziipari foglalkozásokat**
- A II. VH után végképp elzáródott a hagyományos cigány foglalkozások újjászervezésével kapcsolatos megélhetés lehetősége
 - Tervgazdaságon alapuló elosztás -> cigány kisiparosok, vándorló mesteremberek, házaló kereskedők, állatkereskedők munkája felesleges
- A hirtelen és erőltetett modernizáció a cigányokkal együtt kizárt mindenkit a munkaerőpiacról, aki nem rendelkezett
 - a minimális iskolázottsággal, írni-olvasni tudással
 - az ipari társadalmak munkaritmusához szükséges fegyelmezettséggel
 - alapvető gazdálkodási és/vagy szakmai ismeretekkel

A magyarországi cigányság története

1961 után

- MSZMP PB **1961.** évi határozata a cigányság szociális helyzetének megjavításáról, munkába állításáról és átneveléséről
- 'Feketevonatos' vonulás az ipari centrumok és nagyvárosok felé
- A **80-as évek közepére** megindult a cigányok fiatalabb nemzedékei körében a városi népesség gyarapodása
- Csökkenni kezdett a családnagyság, valamelyest javult az egészségügyi és oktatási helyzet,
- Megindult a törzsileg, nyelvileg és foglalkozási csoportok szerint is erősen szétforgácsolódott cigányság belső integrációja, etnikai egységesülése

Az első cigánykutatók

1970-es, 1980-as évek

- ❑ '80-as évek eleje: a cigányság létszáma **350.000 és 400.000 között**
- ❑ ÉK, különösen **Szabolcs-Szatmár és Borsod**, a Dunántúlon **Baranya és Somogy**
- ❑ Közel **80%-uk falvakban**, jobbra kisközségekben (többségi társadalom: 50-50%)
- ❑ **60%-uk** az akkor körülbelül 2000 **cigánytelepen** lakott
- ❑ 80%-uk már magyar, 8%-uk román anyanyelvű volt, a többiek anyanyelve valamelyik cigány nyelvjárás volt
- ❑ Átlagosan közel **5 fős család**nagyságuk messze meghaladta a magyar átlagot
- ❑ **Rossz egészségi állapot**, egészségtelen életmód és táplálkozási hiányosságok
- ❑ Korai, valamint túl késői gyermekvállalásból eredően a sérült gyermekek magas aránya
- ❑ Várható élettartamuk kb. 10 évvel rövidebb

Az első cigánykutatások

1970-es, 1980-as évek

- Súlyosan hátrányos szociális helyzet
 - Sok alkoholista, rokkant, koraszülött, állami gondozott, valamint a létüket szociális segélyekből tengető
- A gyermekek többsége alig vagy egyáltalán nem járt iskolába
-> **analfabétizmus**
- Egy főre eső jövedelmük az országos átlag 1/3-a
- A második gazdaságba nem igazán tudtak bekapcsolódni
- A kultúráltabb, jobb módú lakókörnyezetbe telepítés a helybeliek és betelepülők közti **civilizációs szakadék** miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket
- **Értékrendszerük lassan változott:** pauperizált változatban leképezte a többségi társadalom jóléti-fogyasztói igényeit
- A 80-as évek elejére-közepére bekapcsolódtak a technicizálódásba és a motorizációba

Rendszerváltás és cigányság

Remarginalizáció: munkanélküliség

- Első áldozatává váltak a 80-as években bekövetkező gazdasági hanyatlásnak, majd válságnak, illetve a vele járó **tömeges munkanélküliség**nek
- Átlagos munkanélküliségük meghaladja a 60%-ot, de bizonyos hátrányos helyzetű alrégiókban eléri a 80%-ot, akár a 100%-ot is
- Kikerültek a munkanélküli-ellátásból, és a jövedelempótló támogatás rendszeréből is
- Az átképzési projektek nem voltak hatékonyak
- A városokban gettósodás

Romák az iskolában

Fokozódó lemaradás

- Sokan nem járnak bölcsődébe, óvodába
- 1993-ra az iskolába nem járt személyek aránya 36->9%
- Általános iskolát befejezte – 46%
- Érettségizett – 0.5->1.5%
- Felsőfokú végzettségű alig van
 - Roma értelmiség kinevelésének kérdése
- Az analfabetizmus felszámolása haladt, de a **lemaradás a többségi társadalomtól nőtt**, mivel **az oktatási expanzió elkerülte őket**

Az iskolai végzettség %-os eloszlása a lakóhelyi szegregáció fokozatai szerint

	romák lakta telep, gettó	romák lakta nem telep	vegyes	nem lakik más roma
8 osztálynál kevesebb	43,7	34,1	23,2	19,5
Általános iskola	39,0	38,2	35,9	25,9
Szakmun- kasképző	11,8	15,7	25,8	27,9
Érettségi	5,6	12,0	13,3	21,6
Egyetem, főiskola			1,8	5,0

A lemaradás okai

- Rossz szociális helyzet
- Gazdasági, Kulturális, Társadalmi tőke hiánya (Bourdieu, 1978)
- Nyelvi hátrány
 - beás és cigány anyanyelv
 - korlátozott kód (Bernstein)
- Előítéletek
 - Pedagógusok részéről
 - Diáktársak részéről
 - Szülők részéről (mindkét oldalon)

A lemaradás okai

Szegregáció

- **Iskolán belül:** szétültetés, vagy cigány osztályok
- **Iskolarendszeren belül:** cigány többségű oktatási intézmények
- Okai és következményei
 - Többségi társadalom előítélete -> elmegy máshová
 - Magasabb iskolai végzettségű nem romák: migrációs lehetőségek – elfelé
- Rosszul felszerelt iskolák
- Alacsony szaktanári arány, szakképzetlen pedagógusok (Kemény és tsai, 2002)

Alacsony arányú középiskolai továbbtanulás okai

- A család tradicionális rossz viszonya az iskolához
- Pedagógusképzés hiányosságai
- Pedagógus–szülő kapcsolat problémái
- Kulturális normák ellentétei
- Családon belüli motivációk és minták hiánya
- Diszkrimináció az iskolában
- Sikertelenség
- Multikulturális megközelítés hiánya

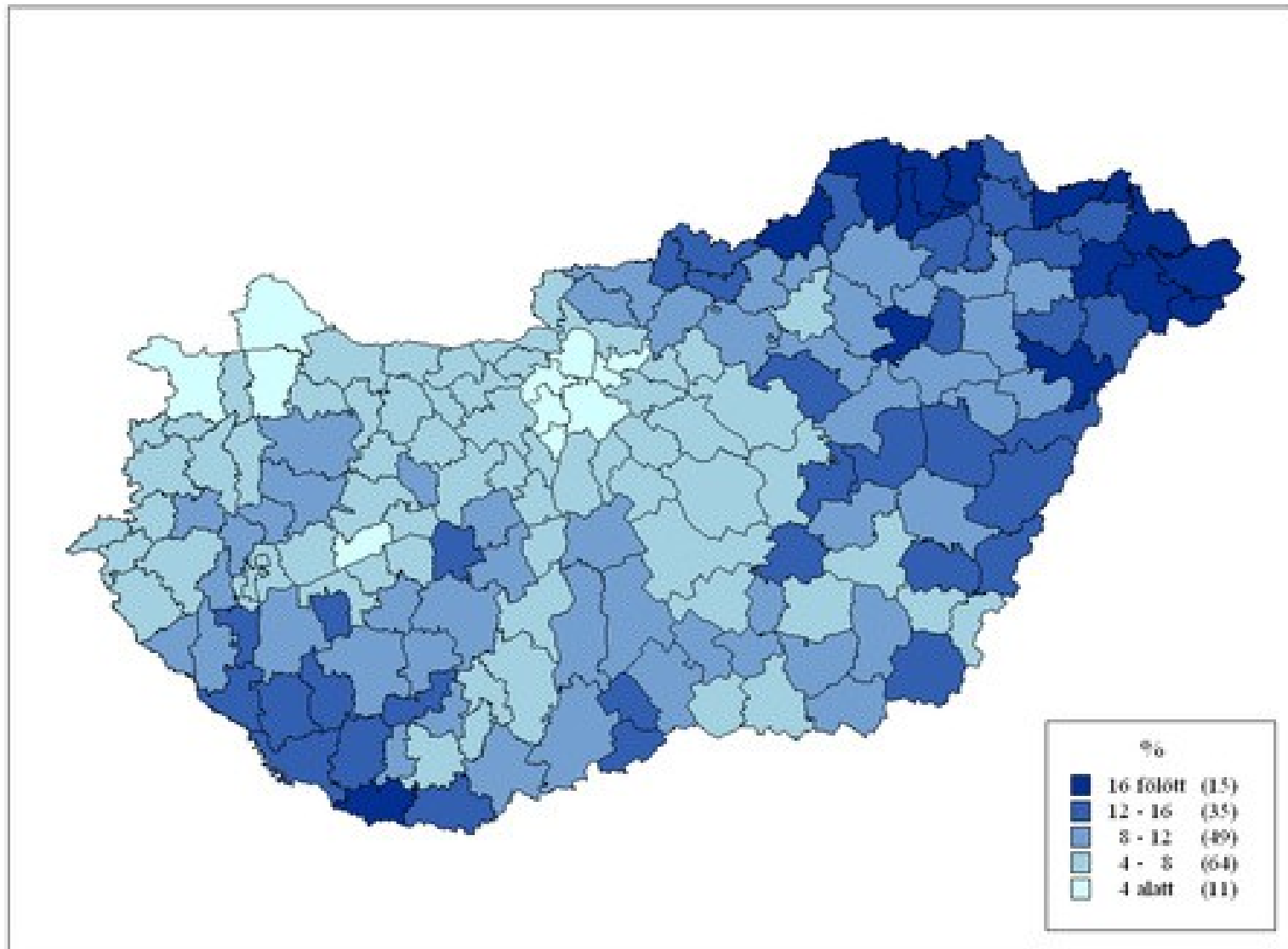
Romák helyzete a munkaerőpiacon

- Rendszerváltás után: munkaerőpiaci sokk
- 1990 és 1997 között +1,5 millió munkanélküli
 - 1990-ben országosan 2,7%, **1993-ban 11,2%**
- Aktív korú népesség foglalkozási arányai (1993)

	Teljes népesség	Romák
Nők	66%	18%
Férfiak	64%	31%

Regionális egyenlőtlenségek

Álláskeresők aránya a 15-64 évesek között (2010. aug.)

A munkanélküliség okai

- ❑ Tradicionális nemi szerepek (nők nem dolgoznak)
- ❑ Demográfiai mutatók – gyereknevelés
- ❑ Családi minták hiánya
- ❑ Iskolázottsági mutatók
- ❑ Regionális hátrányok
- ❑ Diszkrimináció
 - Egyes munkaügyi központok eleget tesznek a munkáltatók kérésének, miszerint
 - ❑ Ne közvetítsenek számukra cigány munkanélkülit
 - ❑ A cigány munkanélkülieket a nyilvántartásokban jelekkel (pl. *, C betű) megkülönböztetik a nem cigányoktól (Magyar Helsinki Bizottság, 1996)

Társadalmi normák

- **Viselkedési szabályok**, melyeket a társadalom tagjai elfogadnak
- Ebből adódóan *valamennyire* kiszámíthatóak az emberek közötti interakciók
- A közös normarendszer összehozza a társadalom tagjait
- Ha valaki nem tartja be – **deviáns** – a társadalom szankcionálja
- Írott szabályok – jogi normák – törvények
- Íratlan szabályok – nincs törvénybe leírva, mégis mindenki tudja

5 tény a társadalmi normákról

- A normák **az idők során változnak**
 - Pl. együttélés, szexualitás
- **Különböző társadalmak – különböző normák**
 - Pl. vallás, vérbosszú, nők helyzete
- A normák néha **ellentmondásban vannak** egymással
 - Pl. adókerülés és adóbefizetés normái Magyarországon
- Az elfogadott normák **nem mindig előnyösek** egy társadalom fennmaradása szempontjából
 - Pl. Magyarországi „ügyintézés”
- A normákat – idő és helyfüggőségük miatt – **nem lehet meg/elítélni**
 - Sokszor a normaszegés fejlődést eredményez

Társadalmi értékek

- Olyan **kulturális alapelvek**, amelyek segítenek eldönteni, hogy mi a jó/rossz, helyes/helytelen, fontos/nem fontos, stb.
- Pl. *egyéni szabadság, közösség, vallás, pénz, család, haza, béke, biztonság*
- Az értékek is változnak az idők során
 - Lovagi erények – erő, bátorság
 - Ma inkább ész, üzleti ügyesség
- Az értékeket és normákat a **szocializáció** során sajátítjuk el
 - Internalizáció – akkor is betartom, ha nem félek a szankciótól

Értékszociológiai vizsgálatok

Inglehart, Hankiss

- Inglehart vizsgálatai
 - Jólét – létbiztonság / jóllét – létkiteljesítés, önmegvalósítás értékei
- Inglehart az amerikai társadalom háború előtt és után született generációnak értékkülönbségeit vizsgálta
- **Materiális/posztmaterális** értékek
- Magyarországi arányok (World Value Survey, 1995)
 - 58% materialista / 39% vegyes / 3% posztmaterialista
 - A materialisták aránya magasabb, mint bárhol máshol
 - Ennek társadalmi következményei is jelentősek...
- Hankiss (1990-es évek) – 4 értékrend-típus
 - Hagyományos keresztény
 - Puritán felhalmozó
 - Fogyasztói hedonista
 - (Klasszikus munkásmozgalmi értékrend)